

www.turkishstudies.net/economy

Turkish Studies - Economics, Finance, Politics

eISSN: 2667-5625

Research Article / Araştırma Makalesi

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY
Sponsored by IBU

Demokratik Yönetimlerin COVID-19 ile Sınavı

The Test of Democratic Administrations with COVID-19

Haydar Albayrak*

Abstract: All states have taken various measures against the COVID-19 disease, which was first seen in China in December 2019 and then spread to the world. As the whole world, Turkey has been taken radical measures in order to struggle with COVID-19. There are various opinions that these measures cause erosion on democracy and human rights, that this erosion will not end with the disease and may be permanent. Because there is a perception that democracies are insufficient in fighting the disease, and authoritarian states struggle much more effectively. Because of this perception, it is thought to be an orientation to authoritarian administrations. In this study, through the example of Turkey and the world are aimed to investigate whether these views are correct. In the study, indirect research methods were used, and secondary data and content analysis were used in this context. As a result of the study, it was determined that concerns about democracy and human rights were not unfounded and that developments that caused concerns were experienced within the framework of the events and the reactions of people to these events. In addition, it was concluded that democratic countries reacted a little late at the beginning of the epidemic, but more successful in combating the epidemic. It is thought that it is necessary to take the necessary structural measures and to increase the awareness of people on democratic achievements in order to prevent developments that cause anxiety.

Structured Abstract: All states have taken various measures against the COVID-19 disease, which was first seen in China in December 2019 and then spread to the world. These measures, which have the nature of public policy, are mainly dressing measures aimed at preventing the spread of the disease. These measures, which will probably continue to be implemented until a treatment or vaccine of the disease is found, actually includes various practices that are incompatible with the basic principles of democracy and human rights, such as curfew, travel ban, and the obligation to endure treatment. As a result of the measures taken, billions of people around the world have been put under lock and key. Concerns that such measures could lead to human rights violations have been raised by many institutions and individuals, notably the United Nations (UN) High Commissioner for Human Rights and other human rights experts. Concerns are not unfounded as these measures, which restrict human rights and the fight against human rights violations, may lead to the abuse of emergency regulations and exceeding executive powers. This situation has led to criticisms that the struggle against disease will erode the democratic state and lead to the formation of dictatorial states, and from time to time, social demonstrations against prohibitions.

COVID-19 to compete in Turkey as well as all over the world were also required to take radical measures. Some events in Turkey in recent periods have been raising questions in mind regarding the protection

* Dr. Öğr. Üyesi, Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Battalgazi Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü. Assistant Professor, Malatya Turgut Ozal University, Battalgazi Vocational School, Management and Organization Department.

ORCID 0000-0002-8041-4339

haydaralbayrak@hotmail.com

Cite as/ Atıf: Albayrak, H. (2021). Demokratik yönetimlerin COVID-19 ile sınavı. *Turkish Studies - Economy*, 16(1), 13-26. <https://dx.doi.org/10.47644/TurkishStudies.47313>

Received/Geliş: 02 November/Kasım 2020

Accepted/Kabul: 20 March/Mart 2021

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 30 March/Mart 2021

CC BY-NC 4.0

of human rights and measures taken. Many practices such as the use of force by law enforcement officers against a young woman who does not want to wear a mask, administrative fines for those who do not wear a mask, police raid on mass entertainment or weddings, compulsory quarantine for 14 days of those who are sick or suspected of having a disease, all Turkey as well as in the world, "Did suffer erosion of democratic rights" is causing controversy. In light of these discussions, this study examines the effects of the measures taken to combat COVID-19 on democratic and human rights, on the basis of public interest and individual freedoms. The aim of the study is to seek answers to the questions of whether the restrictive effects of the methods used in the fight against COVID-19 on individual freedoms and human rights will erode the democratic rule of law and facilitate the transition to autocratic regimes. In the study, indirect research method was used, in this framework, secondary data and content analysis were used. The hypothesis of the study is the proposition that "combating COVID-19 will cause erosion in democracy and human rights".

One of the most fundamental duties of states is to protect their citizens. This protection could be done against any individual attack, as well as an attack from a state or the attack of a virus that is the subject of our article. In the presence of extraordinary situations such as epidemic, war, earthquake, it is accepted by almost everyone that states use extraordinary powers by going beyond the routine. States may even resort to stricter measures if they find the restrictions inadequate due to the exceptional character of the situation. In the fight against COVID-19, states have used these extraordinary powers more or less. These measures, which violate various human rights such as freedom of travel, privacy, the right to education, the right to work, the right to belief, and are incompatible with the principles of the democratic rule of law, are criticized from time to time. However, in the fight against the pandemic, few States so far have waived their obligations under human rights treaties. Whatever the reasons for the restrictions imposed by States, it is essential that the measures taken are limited to those strictly necessary to manage the pandemic and do not lead to permanent restrictions on human rights. To ensure this, all administration initiatives regarding this global health crisis must be kept under constant control by courts, legislatures, the international community and the public. Because after the COVID-19 epidemic, none of us wants to wake up in a new world where the democratic rule of law and human rights have lost all importance. The weakening of democracy will lead not only to the decline of legal security and human rights but also to the decline of economic and social development, which contributes significantly to the formation of today's welfare society. Therefore, the preservation of democracy should be considered to be a guarantee for better days to come.

Otherwise, those who want to take advantage of the deterioration of the balance of public interest and individual freedoms in favour of the public benefit in the process of combating COVID-19 and the general adoption of this deterioration can take various initiatives for the permanent erosion of democratic rights. In order to prevent this, the necessary legal regulations should be made and at the same time, the public should be alert to them. Our hope is to make the most effective struggle with COVID-19 in the light of scientific data and to pay maximum attention to human rights and democracy in this process. Because the epidemic will end sooner or later, but the erosions in human rights and democracy can take much longer to repair and be much more painful.

Keywords: Public Administration, COVID-19, democratic administration, autocratic administration, Turkey.

Öz: Aralık 2019'da ilk kez Çin'de görülen ve daha sonra dünyaya yayılan COVID-19 hastalığına karşı tüm devletler, çeşitli önlemler almıştır. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de COVID-19 ile mücadele amacıyla radikal önlemler alınmıştır. COVID-19 ile mücadele açısından hayati öneme sahip olan bu önlemlerin, demokrasi ve insan hakları üzerinde erozyona neden olduğu, bu erozyonun hastalıkla birlikte sona ermeyeceği ve kalıcı olabileceği yönünde çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bu görüşü savunanlar, demokratik yönetimlerin hastalıkla mücadelede yetersiz kaldığı, otoriter yönetimlerin ise çok daha etkili mücadele ettiği yönünde bir algı olduğunu ve bu algı nedeniyle otoriter yönetimlere bir yönelim olabileceğini ileri sürmektedir. Bu çalışmada dünya geneli ve Türkiye'de alınan önlemler üzerinden bu görüşlerin sağlam bir temelini olup olmadığının ve gerçekten de otoriter yönetimlere bir kayış olma ihtimalinin varlığının araştırılması amaçlanmaktadır. Çalışmada, dolaylı araştırma yöntemleri kullanılmış, bu çerçevede ikincil veri ve içerik analizlerine başvurulmuştur. Çalışma sonucunda, demokrasi ve insan hakları konusunda çeşitli yazarlarca dile getirilen kaygıların temelsiz olmadığı, yaşanan olaylar ve insanların bu olaylara verdiği tepkiler göz önünde bulundurulduğunda kaygılara yol açan çeşitli gelişmelerin yaşandığı tespit edilmiştir. Ayrıca kamuoyundaki genel algının aksine demokratik ülkelerin salgının ilk başlarında biraz geç tepki vermesine

rağmen salgınla mücadelede daha başarılı oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Kaygılara sebep gelişmelerin yaşanmaması için gerekli yapısal önlemlerin alınmasının ve insanların demokratik kazanımlar üzerindeki farkındalığının artırılmasının gerekli olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Yönetimi, COVID-19, demokratik yönetim, otokratik yönetim, Türkiye.

1. Giriş

Aralık 2019'da ilk kez Çin'de görülen ve daha sonra dünyaya yayılan COVID-19 hastalığına karşı tüm devletler, çeşitli önlemler almıştır. Kamu idaresi tarafından alınan ve bu nedenle de idare hukukunun ve kamu yönetimi disiplininin konusunu oluşturan bu önlemler, ağırlıklı olarak hastalığın yayılmasını engellemeye, dolayısıyla hastalığa bağlı can kayıplarını azaltmaya yönelik pansuman önlemlerdir. Muhtemelen hastalığın bir tedavisi ya da aşısı bulunana kadar uygulanmaya devam edecek bu önlemler, sokağa çıkma yasağı, seyahat yasağı, tedaviye katılma zorunluğu gibi aslında demokrasinin temel ilkeleri ve insan hakları ile bağdaşmayan çeşitli uygulamaları içermektedir. Alınan önlemler sonucunda dünyanın dört bir yanında milyarlarca insan bir nevi kilit altına alınmıştır. Bu tür önlemlerin insan hakları ihlallerine neden olabileceğine ilişkin endişeler, başta Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Hakları Yüksek Komiseri ve diğer insan hakları uzmanları olmak üzere çok sayıda kurum ve kişi tarafından gündeme getirilmiştir. İnsan haklarını ve insan hakları ihlallerine karşı verilen mücadeleleri kısıtlayan bu önlemlerin, acil durum düzenlemelerinin kötüye kullanılmasına ve yürütme yetkilerinin aşılmasına yol açma ihtimali nedeniyle endişeler çok da yersiz değildir. Bu nedenle hem pandemi hem de buna verilen yanıtların sadece otoriter ülkelerde değil, demokratik ülkelerde dahi insan haklarının ihlali ihtimalini güçlendirdiği söylenebilir. Bu durum, hastalıkla mücadelenin demokratik devleti aşındıracağı ve diktatoryal devletlerin oluşumuna yola açabileceği eleştirilerine ve zaman zaman yasaklara karşı toplumsal gösterilerin yapılmasına yol açmıştır.

COVID-19 ile mücadele edebilmek için tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de çeşitli radikal önlemler almıştır. Ancak son dönemde Türkiye'de yaşanan bazı olaylar, alınan önlemler ve insan haklarının korunması konusunda akılda soru işaretleri oluşturmuştur. Maske takmak istemeyen bir genç kadına kolluk kuvvetlerinin zor kullanması, maske takmayanlara idari para cezası verilmesi, toplu olarak yapılan eğlence ya da düğünlere polislerin baskın yapması, hasta olan ya da hastalık taşıdığından şüphe edilenlerin 14 gün boyunca zorunlu karantina altına alınması gibi pek çok uygulama, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de "demokratik haklar erozyona mı uğruyor" tartışmalarına neden olmaktadır. Bu tartışmaların ışığında yapmış olduğumuz bu çalışmada, COVID-19 ile mücadele etmek için alınan önlemlerin demokratik haklar ve insan hakları üzerindeki etkileri, kamu yararı ve bireysel özgürlükler temelinde incelenmektedir. Çalışmanın amacı, COVID-19 ile mücadelede kullanılan yöntemlerin bireysel özgürlükler ve insan hakları üzerindeki kısıtlayıcı etkilerinin, demokratik hukuk devletini erozyona uğratıp uğratmayacağı ve Otokratik rejimlere geçişi kolaylaştırıp kolaylaştırmayacağı sorularına cevap aramaktır. Çalışmada, dolaylı araştırma yöntemi kullanılmış, bu çerçevede ikincil veri ve içerik analizlerine başvurulmuştur. Çalışmanın hipotezi, "COVID-19 ile mücadele demokraside ve insan haklarında erozyona neden olacağı" önermesidir.

2. COVID-19 ile Mücadele ve Demokratik Yönetim

COVID-19 salgını, demokrasiyi zayıflatabilir veya tehlikeye atabilir mi? Küresel bir halk sağlığı sorunu oluşturan 2020 salgını, birçok bakımdan modern demokratik yönetimler için eşi görülmemiş zorluklar ortaya çıkarmıştır. COVID-19 pandemisinin dünya çapında milyonlarca vatandaşın hayatını tehdit etmesi ve ulusal ekonomiler için potansiyel bir tehlike oluşturması (Amat vd., 2020: 2), hastalıkla mücadele etmek için 2. Dünya Savaşı'ndan bu yana görülmemiş bir ölçekte sosyal hayata ve iş hayatına yönelik devlet müdahalelerine neden olmuştur. Bu müdahaleler, 2. Dünya Savaşı sonrasında birçok ülkede yaşanan demokratikleşmeyi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan ekonomik ve sosyal kalkınmayı tehdit eder hale gelmiştir. Demokratik yönetimlerin ekonomik

gelişme ve halk sağlığı üzerindeki olumlu etkileri hakkında büyük bir akademik literatür bulunmaktadır (Bellinger 2019; Patterson & Veenstra 2016; Welander vd. 2015; Wigley & Akkoyunlu-Wigley, 2017). Bu literatürlere göre demokratik yönetimler, ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağlamada bir lokomotif işlevi görmektedir. Bununla birlikte demokratik yönetimlerin, pandemi gibi büyük ölçekli bir salgın karşısında halk sağlığını güvence altına almada, özellikle salgının ilk dönemlerinde, yeterince etkili olamadığı, buna karşılık otokratik rejimlerin çok daha hızlı ve etkili önlemler aldığı şeklinde bir görüş mevcuttur (Cepaluni vd., 2020: 2-3). Bu görüş ve hastalıkla mücadelede benimsenen yöntemler, toplumda küreselleşme-milliyetçilik, kamu yararı-bireysel özgürlükler, siyasi-teknokratik yönetim arasında ikilemlere neden olmaktadır. Demokratik kurumların virüsle nasıl ve ne ölçüde başa çıkabileceği ve bu süreçte vatandaşların tercihlerini ne yönde kullanacağı cevaplanması gereken sorular olmaya devam etmektedir.

31 Aralık 2019'da Çin, Dünya Sağlık Örgütü'nü (WHO), Hubei eyaletindeki Wuhan şehrinde bilinmeyen bir nedenden dolayı pnömoni salgını konusunda uyarmıştır. Çin geneline ve dünyanın başka yerlerine hızla yayılan salgının, Çin hükümeti tarafından çok sert önlemlerle kontrol altına alınması, dünya sağlık örgütü yetkililerince övgüye değer bulunmuştur. Bölgedeki diğer otokratik ülkeler de salgınla mücadelede hızlı hareket ederek radikal önlemler almıştır. Nitekim 18 Şubat 2020 ve 10 Mart 2020 tarihlerinde DSÖ, Singapur'un COVID-19 ile mücadelesini, yakın temasların agresif izlenmesi ve karantinaya alınması, influenza benzeri hastalık ve zatürree vakalarının kapsamlı testlerle tespit edilmesi girişimlerini övmüştür. Birçok uluslararası tıp uzmanı Singapur'un salgını kontrol etme çabalarını övgüye değer bulurken, diğerleri alınan önlemlerin şehir devletindeki sivil özgürlüklerin erozyonuna neden olabileceğini ileri sürmüştür. Aynı dönemde, ABD ve Avrupa'daki diğer demokratik yönetimler (örneğin İtalya, Fransa ve İspanya) sivil özgürlükleri ve ekonomilerini savunmak ile hastalıkla mücadele önlemleri almak arasında kaldıkları için COVID-19 ile mücadele etmekte zorlanmışlar ve önlemlerin alınmasında gecikmişlerdir (Cepaluni vd., 2020: 2). Benzer şekilde çeşitli yayın organlarındaki haberlere göre, otokratik bir devlet yönetimine sahip olan Özbekistan'da koronavirüs mücadelesinde başarılı bulunmaktadır (Özbekistan, Covid 19 mücadelesinde bölge ülkelere örnek olmuştur, <https://www.mynet.com/ozbekistan-covid-19-mucadelesinde-bolge-ulkelere-ornek-oldu-110106584128>, 07.09.2020). Böylesine bir genel kanıya rağmen demokratik yönetimlerin ekonomik gelişme ve halk sağlığı üzerindeki olumlu etkileri hakkında geniş bir literatür bulunmaktadır (Bellinger, 2019; Patterson & Veenstra, 2016; Welander vd., 2015; Wigley & Akkoyunlu-Wigley, 2017). Bununla birlikte demokrasi, ekonomi ve sağlık alanında yaşanan gelişmeler, pandemi gibi büyük ölçekli bir salgın sırasında halk sağlığını güvence altına almada, özellikle salgının ilk dönemlerinde, yeterince etkili olamamıştır (Cepaluni vd., 2020: 2-3). Bu tespit, otokratik ülkelerin pandemiyle mücadele de çok başarılı oldukları anlamına gelmemektedir. Otokratik devletler, salgının başından itibaren hızlı hareket ederek oldukça sıkı önlemler almışlardır. Ancak teorik olarak önlemlerin sıklığı arttıkça üst düzeyde sonuç alınması beklenirken pratikte öyle olmamıştır.

COVID-19 salgını, demokratik değerlerin gerilediği bir dönemde ortaya çıkmıştır. Freedom House (2020) verileri, demokrasinin on yılı aşkın bir süredir resesyonda olduğunu, insanların medeni ve siyasi haklarını kaybetme oranının 2000'lerden bu yana hızlandığını göstermektedir. Bu duruma ilave olarak, COVID-19'un demokrasinin düşüşünü artıracak yönünde ciddi endişeler bulunmaktadır. Otokratik bir devlet niteliği öne çıkan Çin'in pandemiyle yaptığı mücadeleye övgüler düzelmesinin, Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) Çin'in uyguladığı radikal önlemleri ve toplum üzerindeki güçlü kontrolünü "*belki de tarihteki en iddialı, çevik ve agresif hastalık kontrolü*" olarak adlandırmasının, otokrasiye yönelimi artırabileceği düşünülmektedir. Çin'in pandemiyle mücadelesi, akla şu soruları getirmektedir: Otokratik rejimler, virüsün yayılımını azaltmak için insan hareketlerini kısıtlayıcı politik önlemleri daha etkili olarak mı uyguluyor ve bu önlemler gerçekten de daha etkili mi? Bu sorulara cevap bulmak amacıyla dünya genelindeki 111 ülkeyi kapsayan bir çalışma yapılmıştır. Frey ve arkadaşları tarafından yapılan bu çalışmada, demokratik ve otoriter

devletlerdeki alınan önlemler ve elde edilen yanıtlar arasındaki farklılıklar tespit edilmeye çalışılmıştır. Analiz sonucunda otokratik ülkelerde seyahat kısıtlamalarının diğer ülkelere göre %17 oranında daha sıkı uygulandığı tespit edilmiştir. Otokratik ülkelerin daha sıkı seyahat yasakları uygulamasına karşın hareketliliği azaltmada daha etkili olduklarına ilişkin bir veri elde edilememiştir. Aksine demokratik ülkelerde seyahat yasaklarının daha gevşek uygulanmasına rağmen insan hareketliliğinin daha çok azaldığı görülmüştür. Aynı politika sıklığının uygulandığı ülkelerden demokratik olanında diğer ülkeye göre coğrafi hareketliliğin %20 daha az olduğuna ilişkin sağlam kanıtlar elde edilmiştir. Elde edilen veriler üzerinde yapılan regresyon analizine göre; politika sıklığında ortalama %10'luk bir artış, demokratik ülkelerde coğrafi hareketliliği %5 oranında azaltırken, otokratik ülkelerde bu azaltma %4'tür (Frey vd., 2020: 228-239). Diğer bir anlatımla otokratik ülkeler daha sıkı önlemler olsa da demokratik ülkeler insan hareketliliğini azaltmada daha başarılı sonuçlar elde etmişlerdir. Ahmetolan ve arkadaşları (2020) tarafından yapılan bir çalışmada COVID-19 ile salgının yayılmasını önlemek amacıyla alınan insan hareketliliğini kısıtlamayı da içeren karantina tedbirleri ile hastalığın yayılımındaki azaltma arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. . Bu çalışmadan elde edilen sonuçlara dayanarak demokratik yönetimlerin insan hareketliliğini azaltmada dolayısıyla hastalığını yayılımını azaltmada daha başarılıdır, denilebilir.

Demokratik devletlerin COVID-19 ile mücadelede daha başarılı olduğuna ilişkin çalışmalar olmakla birlikte çeşitli ampirik teknikler kullanarak yapılan bazı çalışmalarda, COVID-19 salgınının erken evrelerinde, daha demokratik ülkelerde daha erken ve daha büyük ölçekte ölüm yaşandığını göstermektedir. Sonuçlar, liberal demokratik yönetim savunucuları için açısından sarsıcıdır. Siyaset biliminde bazı önemli tartışmalara yol açtığına inandığımız bu sonuçların nedenleri açıklamak için üç teori bulunmaktadır: Bunlardan ilki; daha az demokratik ülkelerde COVID-19 ölümleri sistematik olarak yetersiz raporlamış olabilirler. Yetersiz raporlama, siyasi bir karardan da olabilir; devletin yetersizliğinde kaynaklı eksik raporlamadan da olabilir. Örneğin devletlerin ölümün gerçek nedenini belirlemek için gerekli testleri yapma kapasitesi düşük olabilir. Ancak neticede ölüm oranı düşük görünmüş ve bu ülkeler bu açıdan daha başarılı olarak değerlendirilmiş olabilir. İkincisi; pandemilere yanıt verme söz konusu olduğunda, merkezi karar verme avantajlı olabilir. Yapılan araştırmalar, daha demokratik ülkelerin krizin ilk 100 gününde daha az sıkı kısıtlamalar uyguladıklarını göstermektedir. Politika oluşturma sürecine daha az sayıda kontrol yerleştirildiği için otokratik hükümetlerin halk sağlığı politikası yanıtları daha hızlı ve daha kesin olabilir. Özellikle sivil özgürlükler ve özel hayatın gizliliğini ihlal olasılığı taşıyan politikaların benimsenmesinde, otokratik hükümetlerin elleri çok daha rahattır. Bu nedenle de kişisel özgürlükle ve kamu yararı arasında herhangi bir ikilem ve denge sorunu yaşanmadan hızlı bir şekilde karar verilip uygulanmıştır. Halk sağlığını koruma kapasitesi ile kişisel özgürlükler arasındaki denge sorunu, COVID-19 krizi sırasında ve muhtemelen sonrasında en çok tartışılan konuların başında olacaktır. Üçüncü teori ise; ister hükümet girişimlerine daha yüksek kamu desteğinden ister hükümetin alınan kararlar hakkındaki tartışmaları engelleme yeteneğinden, isterse otokrasilerde vatandaşların daha fazla itaat etme eğiliminden kaynaklı olarak otokratik ülkelerde ölümler daha az olmuştur. Brezilya ve ABD gibi farklı kurumsal performanslara sahip demokratik ülkelerde sosyal mesafe kısıtlamalarına karşı protestolar üçüncü teoriyi destekler niteliktedir (Cepaluni vd., 2020: 25).

Nüfusun büyük bölümüne acil sağlık müdahalesi gerektiren ve ekonomik tehditler içeren küresel bir salgının, derin siyasi sonuçları olması beklenebilir. Çünkü bu salgın, doğası gereği, teknokratik ve otoriter bir dönüşüm için uygun bir fırsat sunmaktadır. Nitekim Amat ve arkadaşları (Amat vd., 2020: 25) tarafından yapılan araştırmalar, salgınlar nedeniyle vatandaşların teknokratik yönetim ve güçlü liderliğe sempati duymaya başladıklarını göstermektedir. Elbette bu tercih değişikliği geçici olabilir. Ancak kısa süreliğine de olsa teknokratik ve otoriter yönetimlere kaymanın demokrasi üzerindeki etkilerinin ne kadar süreli ve ne miktarda olacağı kestirilememektedir. Pandemilerin demokratik yönetimleri tehlikeye atabileceği, “Doğrudan Kanal” ve “Dolaylı Kanal”

olarak adlandırılan kanallar bulunmaktadır. Doğrudan kanal, temsil tercihlerinin uzun süreli ya da kalıcı dönüşümüdür. Vatandaşların, temsili liberal demokratik yönetimlerin kendilerini bu tür tehditlere karşı koruma yetenekleri hakkındaki inançları zayıflarsa, teknokratik ve otoriter yönetimleri tercih etmesi daha uzun süreli olabilir. Bu durumda doğrudan vatandaşların tercihiyle otokratik yönetimler işbaşına gelir ve iktidarlarını sürdürürler. Dolaylı kanalda ise, otoriter liderler ve kurumlar, iktidarı ele geçirmek ve ellerinde tutmak için merkezileştirme, kontrolleri ve dengeleri sınırlama, nüfus kontrolü ve gözetimini artırma gibi çeşitli yönetsel önlemlere başvururlar. Dolaylı kanalda ilk başlarda otoriter liderlere ve kurumlara yönelik halkın bir tepkisi olmamaktadır. Bu tepkisizlik nedeniyle yavaş yavaş iktidarı ele geçiren ve kurumsallaşan otoriterlikten demokratik yönetime dönüş çok daha uzun sürebilir. Yapılan çalışmalar, COVID-19 ile mücadele sırasında ortaya çıkan iklim kısa ömürlü olsa bile, otoriterlik yanlılarının şanslarını deneyebileceğini ve bazı demokratik yönetimleri daha merkeziyetçi yeni bir siyasi dengeye doğru yöneltebileceğini göstermektedir (Amat vd., 2020: 25).

Otoriter hükümetlerin daha sıkı önlemler aldıkları ve koronavirüsün yayılmasını engellemek için temas izlemeye daha fazla önem verdikleri yönünde bir algı bulunmaktadır. Ancak elde edilen veriler bu algının tam tersini ortaya koymaktadır. Demokratik yönetimler, karar alma süreçlerinin uzunluğu ve karmaşıklığı nedeniyle problemlerin çözümüne yönelik adımların atılması yavaş işleyen bir sürecin sonunda gerçekleşir (Fukuyama, 2011; Aktaran Frey vd., 2020: 224). Hatta siyasi bölünmeler, dengeler ve özel çıkar grupları nedeniyle karar alınması imkânsız hale bile gelebilir ve bu durum demokratik hükümetlerin COVID-19 gibi bir krize etkili bir şekilde tepki verme yeteneğini sınırlayabilir. Bu nedenle demokratik ülkelerde politik önlemler krizin ilk aşamalarında daha geç alınmış ve ölümlerin azaltılmasında daha az etkili olmuştur. Çünkü demokratik ülkeler, sivil özgürlükleri korumak ve ölüm riskini en aza indirmek arasında seçim yapmakta zorlanmaktadır. Otokratik ülkelerde ise bu kararlar son derece hızlı alınmaktadır. Otokratik ülkelerde önlemlerin hızlı alınması, salgının ilk günlerinde ölümleri azaltmada avantaj sağlamış olabilir. Ancak, demokratik ülkelerdeki mevcut olan bilgi ve araştırma özgürlüğünün zaman içinde otokratik ülkelerin bu avantajını tersine çevirebileceği düşünülmektedir (Cepaluni vd., 2020: 5). Acemoglu vd. (2019), demokratik yönetimlerin, daha fazla kamu malı ve daha düşük sosyal huzursuzluk seviyeleri sağlayarak, daha hızlı ekonomik büyümeye neden olduğunu ve bunun da hareket kısıtlamasını ve seyahati yasağını daha kabul edilebilir bir hale getirebileceğini belirtmektedir (Acemoglu vd., 2019). Nitekim 111 ülkeyi kapsayan çalışma sonucunda, otokrasilerin daha ağır yasaklar getirmesine ve daha fazla iletişim izlemesi kullanmasına rağmen, demokratik ülkelerin coğrafi hareketliliği azaltma hedefine daha iyi ulaştıkları görülmektedir. (Frey vd., 2020: 230). Özetle yapılan araştırmalardan elde edilen sonuçlar, otokratik devletlerin, demokratik devletlere göre daha hızlı tepki göstermelerine ve daha radikal önlemler almalarına rağmen, önlemlerin uygulanmasında daha az etkili olduklarını göstermektedir.

COVID-19 pandemisi, virüsün oldukça bulaşıcı doğası nedeniyle büyük bir sorun oluşturmaktadır. Bu sorun, vatandaşların sosyal mesafeyi koruma konusundaki gönüllülüğü ve işbirliği ile ya da birçok ülkede olduğu gibi karantina ve sokağa çıkma yasakları gibi temel özgürlükleri sınırlandıran önlemlere başvurarak çözülebilir (Amat vd., 2020). Çin, bir devletin kitleler üzerinde kontrolünü kullanarak hastalığın yayılmasını nasıl etkili bir şekilde kontrol edebileceğine dair bir başarı öyküsü olarak sunulsa da Macaristan'da yaşananlar, COVID-19 krizinin yarattığı demokratik tehlikelerin açık bir örneğidir. Birçok ülkede, insanların önlemlere uyup uymadığını kontrol etmek için dronların, akıllı telefon tabanlı bireysel izleme uygulamalarının veya askeri güçlerin kullanıldığına tanık olunmaktadır. İnsanlar, koronavirüsten korunma karşılığında demokratik ilkelerden ve bireysel özgürlüklerinden ne ölçüde fedakârlık yapabilirler? Bu sorunun cevabı, Amat ve arkadaşları tarafından yapılan araştırmadan elde edilen sonuçlarda bulanabilir. Araştırma sonuçlarına göre, virüse karşı korunmaya yönelik önlemlerin bireysel özgürlüklerde oluşturduğu kısıtlamaya halkın geneli ciddi bir tepki göstermemektedir. Bu, beklenen bir sonuçtur.

Ancak COVID-19 pandemisi gibi bir olay nedeniyle, kamuoyunun teknokratik veya otoriter bir dönüşü kabul etmeye istekli görünmesi, kısa vadede demokratik ilkelerin erozyonu için bir zemin oluşturmaktadır. Dolayısıyla, COVID-19, görevlilerin gücü merkezileştirmesi ve biriktirmesi ve gözetim ve kontrolü artırması için bir fırsat penceresi sağlayabilir (Amat vd., 2020: 2-6). Halkın bu konudaki tavrının araştırmada ortaya konulmasının, politika yapıcılarının sonraki hareketlerini ve bunun olası sonuçlarını daha iyi anlamak açısından önemli olduğuna inanılmaktadır.

3. COVID-19 ile Mücadele ve İnsan Hakları

Aralık 2019 itibarıyla Çin'de başlayan ve kısa sürede dünyanın geneline yayılarak bir pandemi halini alan COVID-19, en başta yaşam ve sağlık hakkı olmak üzere tüm insan haklarını tehdit etmektedir. Bu durum bir yandan insan haklarının nasıl birbirine bağımlı olduğunu vurgularken, diğer yandan bazen insan hakları arasında uzlaştırılması zor bir rekabetin de olabileceğini göstermektedir. Örneğin; yaşam ve sağlık hakkı ile seyahat özgürlüğü arasında COVID-19 nedeniyle bir rekabet olduğu söylenebilir. İnsanları hastalıktan korumak için, diğer bir deyişle insanların yaşam hakkını korumak için, konulan sokağa çıkma yasakları, diğer bir insan hakkı olan seyahat hakkının kullanılmasını engellemektedir. Ancak yaşam hakkı ile seyahat hakkı arasındaki tercihte elbette ki yaşam hakkı daha ağır basacaktır. Devletlerin, bireyleri, yaşama haklarını tehlikeye sokan tehditlere karşı korumak için gereken özeni gösterme yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu yükümlülük, bireylerin COVID-19 gibi bulaşıcı ve ölümcül bir hastalık taşıyan diğer insanlar nedeniyle maruz kaldığı tehditlere karşı korunmayı da içermektedir. Gerçekten de, devletlerin yaşam hakkına saygı duyma ve bu hakkı koruma yükümlülükleri, öngörülebilir tehditlere ve hayatı tehdit eden hastalıklara yönelik önlemlerin alınmasını da kapsamaktadır (Spadaro, 2020: 319).

Devletler insanların yaşam hakkını koruma yükümlülüğünün bir gereği olarak hastalıkla mücadele için çeşitli önlemler almışlardır. Alınan önlemler hem sertlik düzeyi hem de zamanlama olarak devletten devlete değişmektedir. Örneğin; İsrail ve Fransa gibi ülkelerin devlet başkanları, koronavirüsle mücadeleyi "virüse karşı savaş" olarak nitelendirmektedir. Bu nitelendirme ile bir yandan virüsün tehdidinin büyüklüğüne dikkat çekmek, diğer yandan virüsle mücadeleyi terörle mücadele kadar önemli göstermek istenilmektedir (Uysal, 2020). Fransa ve İsrail'in tersine İngiltere, İtalya, İspanya ve ABD'de devlet başkanları ise, başlangıçta koronavirüsü önemsememiş ve hafife almışlardır (Ak, 2020). Sonraki süreçte COVID-19 tehlikesinin farkına vararak daha ciddi önlemler almışlardır. COVID-19 ile mücadelede hastalığın ilk görüldüğü Çin'deki önlemler genellikle referans alınmaktadır. Çin'in DSÖ'nün övgülerini alan deneyimi, bulaşmayı azaltmada karantina, sosyal mesafe ve enfekte olmuş popülasyonların izolasyonunun rolüne işaret etmektedir. Buna göre, en yaygın sosyal önlemlerden bazıları, seyahat ve hareket kısıtlamaları, halka açık toplantı yasakları, okul ve işyerlerini kapatılması ve gerekli olmayan tesis ve hizmetlerin durdurulmasını içermektedir. Pandeminin ilk günlerinde aşı veya antiviral bir ilaç olmadığı göz önüne alındığında, bu sosyal uzaklaştırma önlemlerinin yaygın olarak açıklanan amacı, sağlık sistemlerinin kapasitelerini aşmamak için epidemiyolojik eğriyi düzleştirmektir. Bu türden sosyal önlemlere ek olarak, hükümetler, sağlık hizmetlerine ekstra fon aktarmak ve bulaşma zincirini kırmak için test ve temas izleme protokolleri uygulamaktadırlar (Cepaluni vd., 2020: 2).

İnsanların en temel hakkı olan yaşam hakkını tehdit eden bu tehlikeye karşı, çoğu ülke daha önceleri benzeri görülmemiş önlemler almaya başlamıştır. Bu önlemler arasında en öne çıkan virüsün yayılımını azaltmak için uygulanan seyahat ve hareket kısıtlamalarıdır. Çünkü virüsün oldukça bulaşıcı doğası, çok sayıda asemptomatik enfekte insanın bulunması, buna karşılık henüz bir aşının bulunmaması nedeniyle virüsün yayılması ve sağlık sisteminin çöküşünü önlemek için insanlar arasındaki temasın en alt seviyeye indirilmesi tek çare haline gelmiştir. Sosyal mesafe ancak vatandaşların işbirliği ve gönüllülüğü ile sağlanabilir. Vatandaşları gönüllüğü ve işbirliği ise, toplumsal mesafenin yararını içselleştiren bir farkındalık ve güvenle sağlanır. Vatandaşların

uzmanlara ve hükümetlere duyduğu güvenin azaldığı bir dönemde, kamu otoriteleri ve sağlık uzmanlarının önerdiği önlemlere uymaları pek mümkün gözükmemektedir. Alınan önlemlere uyulup uyulmadığının etkili bir şekilde izlenmesi ise, genellikle özel hayatın gizliliğinin ihlalini de içeren cezalandırıcı yasal önlemlerin uygulanmasını gerektirir. Bu durum, birçok ülkede, kamu yararı ve bireysel özgürlükler arasında ikilemlere yol açmaktadır. Çünkü hükümetler bu önlemleri uygulamak için başvurdukları olağanüstü güçler, temel insan hakları ihlallerine neden olabilmektedir (Amat vd., 2020: 12).

Daha öncede bahsedildiği üzere, COVID-19 da dâhil olmak üzere, grip benzeri hastalıkların yayılmasının azaltılmasında etkili kabul edilen sosyal mesafenin korunması gibi halk sağlığı önlemleri, seyahat özgürlüğü, çalışma hakkı, eğitim hakkı gibi bir dizi bireysel hakla çatışmaktadır. COVID-19 ile mücadelede birçok Devlet, sokağa çıkma yasağı ya da şehirlerarası ve ülkelerarası seyahat yasağı gibi seyahat özgürlüğünü kısıtlayıcı önlemler almıştır. Örneğin, salgının yaygın olduğu dönemde belli bir süreliğine de olsa Türkiye, İtalya ve Fransa, yiyecek satın almak veya tıbbi bakım almak gibi istisnai bir zorunluluk dışında sokağa çıkma yasağı uygulamıştır. Benzer şekilde devletler, yurt dışından gelen yolculara zorunlu karantina uygulanmasından, COVID-19 hastalarına veya hastalık bulaşmış olabileceği düşünülen kişilere tecrit uygulanmasına kadar çeşitli önlemler uygulamaktadır. Bu önlemlere ilave olarak halka açık toplantıların yasaklanması, mobil veri ve diğer yapay zekâ araçlarını kullanarak temasları takip etmeyi amaçlayan gözetim önlemleri, özel yaşamın gizliliği ile toplantı ve gösteri özgürlüğü haklarından tam olarak yararlanılmasına engel oluşturmaktadır. Yine inancı yaşama ve bunun dış boyutu olan ibadet özgürlüğü, ibadethanelerin kapatılmasından olumsuz etkilenmektedir. Ticari işletmelerin ve işyerlerinin kapatılmasının, çalışma hakkından yararlanma üzerinde olumsuz sonuçları olurken, okulların ve üniversitelerin kapatılması ise eğitim hakkını engellemektedir (Spadaro, 2020: 319).

Bazı ülkelerin, COVID-19 ile mücadelede abartılı önlemlere başvurdukları söylenebilir. Örneğin; Fransa ve Güney Kore, COVID-19 ile mücadelede toplumu gözetleme araçlarını etkili bir biçimde kullanmaya başlamıştır. GPS verileri, kamera kayıtları, kredi kartı kullanımı vb. birçok araçla insanların kısıtlamalara ne kadar uydukları takip edilmektedir. Akıllı telefonlar da bu amaçla etkili olarak kullanılmakta, yakınınızda virüs bulaşmış birisi varsa telefonunuza uyarı mesajı gönderilmektedir. Telefonlardaki programlar aracılığıyla hasta ya da hasta olduğundan şüphelenilen şahısların hareketleri karantina süresi olan 14 gün boyunca adım adım takip edilmektedir. İsrail'in bu uygulamaları bir adım daha ileri taşıdığı, hastaların tespiti ve izolasyonunda uyguladığı yöntemlerle suçlu ile hasta arasında bir paralellik inşa ettiği görülmektedir. Diğer bir deyişle hastalara suçlu muamelesi yapılmaktadır. Alınan bu katı önlemler, insanların hastalıktan korumak gibi ulvi bir amaca hizmet ediyor olsa da takibi yapılan kişilerin özel hayatlarıyla ilgili bilgiler ortaya saçılabilir ya da bu kişiler hedef haline getirebilmektedir. Kişiler karantina süresi içinde dışarı çıkarsa tepkilerin, hatta zaman zaman şiddetin hedefi haline gelebilmektedir (Uysal, 2020). Ayrıca alınan önlemlerin takibinde iç güvenlik örgütü olan emniyet teşkilatları zaman zaman yetersiz kalmış ve dış güvenlikten sorumlu ordudan destek alınmaya başlamıştır. Tamamen savaşa yönelik eğitim alan ordunun şehir merkezlerinde görev yapmaya başlaması insan hakları ihlallerinin artabileceği konusunda kaygıları artırmaktadır. Nitekim hem ordu hem de polisin COVID-19 mücadelesi kapsamında aşırı şiddet uyguladıklarına yönelik çeşitli iddialar Human Rights Watch gibi çeşitli insan hakları örgütlerince dile getirilmeye başlanmıştır ('El-Salvador', 2020; 'UK Police', 2020 aktaran Genç Yılmaz, 2020: 37). Özellikle Zimbabwe gibi gelişmekte olan bazı ülkelerde daha önceki yıllarda yaşanan ordu kaynaklı insan hakları ihlalleri, bu kaygıların artmasına neden olmaktadır (Genç Yılmaz, 2020: 33).

Çok sayıda insan hakkının kullanılmasını engelleyen bu önlemler, doğal olarak akla; "bu tür önlemlerin alınması meşru mudur?" sorusunu getirmektedir. Bazı insan hakları (işkence ve kölelikten kurtulma gibi) mutlak ve diğer insan haklarıyla dengelemek amacıyla sınırlamaya tabi tutulamaz. Bununla birlikte, insan haklarının birçoğu mutlak değildir ve belirli sınırlar çerçevesinde

kısıtlanabilir. Mutlak olmayan haklara yönelik sınırlamalara, yasalarca öngörüldüklerinde, meşru bir amaç doğrultusunda ve demokratik bir toplumda bu tür sınırlamaların gerekli olduğu ve belirlenen meşru amaç ile orantılı olduğu durumlarda izin verilir. Diğer bir deyişle daha az kısıtlayıcı bir alternatifin bulunmadığı zamanlarda izin verilir (Spadaro, 2020). Örneğin; bir ulusun hayatını tehdit eden acil durumların varlığı halinde, Devletlerin insan hakları hukukundan kaynaklanan bazı yükümlülüklerini yerine getirmeyebileceği öngörülmektedir. Buna, bu önlemlerin alınmasının kesinlikle gerekli olduğu ve başkaca bir alternatifinin olmadığı zamanlarda devletin ayrımcılık yasağı da dâhil olmak üzere uluslararası hukuk kapsamındaki diğer yükümlülüklerine aykırı olmadığı ölçüde izin verilir (Spadaro, 2020: 321).

4. Türkiye'nin COVID-19 ile Mücadelesinin Demokratik Yönetim Açısından Değerlendirilmesi

Türkiye, ilk COVID-19 vakalarının ülke sınırları içerisinde görülmesinin ardından hastalığın yayılmasını engellemek için çeşitlik önlemler almaya başlamıştır. Bu önlemlerin bir kısmı kademeli olarak hayata geçirilirken bir kısmı ise bazı günlerde örneğin sadece hafta sonları uygulanmıştır. Önlemler ağırlıklı olarak sokağa çıkma kısıtlamaları, maske takma zorunluluğu, yurtdışı seyahatlerden gelenlere 14 gün süreyle karantina uygulaması, toplu organizasyonların yasaklanması, kafe, lokanta, okul gibi insanların toplu buldukları yerlerin kapatılması, insanların toplu olarak çalıştıkları işyerlerinin kapatılması ya da esnek çalışmaya geçilmesinden oluşmaktadır. Bu önlemler dünya genelinde uygulanan ve hastalığın aşı ya da tedavisi bulunana kadar yayılmasını sınırlandırmaya yönelik önlemlerdir. Türkiye'deki önlemlerin dünya genelinden ayrılan yönü önlemlerin yasal dayanağıdır. Dünya genelinde alınan önlemler Olağanüstü Hal ilan edilerek uygulanırken; Türkiye'de Anayasada salgın hastalıklara bağlı olağanüstü hâl ilan edilebileceğine ilişkin düzenleme yer almasına rağmen olağanüstü hâl ilan edilmeksizin uygulanmıştır. Sokağa çıkma kısıtlaması ve maske takma zorunluluğu gibi önlemler, 5442 İller İdaresi Kanunu ve 1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu kapsamında alınmıştır. Bu durum beraberinde bazı tartışmaları da getirmiştir. İnsan haklarına yönelik kısıtlamaların il düzeyinde Valilik kararlarıyla alınması ve bu kararlara uymayanlara idari para cezası uygulanmasının Anayasa aykırılık iddialarından, verilecek cezaların hukukiliğine ve keyfi cezalandırmaların nasıl önleneceğine kadar geniş bir kapsamda tartışmalar yaşanmış ve yaşanmaktadır (Güler, 2020: 194).

Yaşanan salgının halkın genelinin hayatını tehdit ettiği, devletlerin bu tehdit karşısında gerekli önlemleri alması gerektiği, bu önlemlerin kamu yararı gerekçesiyle bazı bireysel hakları kısıtlayabileceği, ancak bu önlemlerin yasal dayanağının olmasının zorunlu olduğu, yasal dayanağı olmayan yetkilerinin kullanılmasının gayri hukuki olduğu hemen herkesçe kabul edilmektedir. Nitekim Kişisel ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesinde de taraf devletlerin "*uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlülüklerine aykırı olmamak ve ırk, renk, cinsiyet, dil, din ya da toplumsal kökene dayalı bir ayrımcılık içermemek kaydıyla*" gerekli önlemleri alabilecekleri öngörülmektedir. Türk Anayasası da "*temel hak ve hürriyetlerin özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebepler bağlı olarak kanunla ve kamu yararının korunması amacıyla sınırlanabilir.*" şeklindeki düzenlemesiyle temel hak ve hürriyetlerin ancak belli şartların varlığı halinde ve kanunla sınırlanabileceğini hüküm altına almıştır. Kişisel ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi ve Türk Anayasası birlikte ele alındığında Türkiye'deki uygulamanın, diğer bir deyişle 5442 sayılı Kanuna dayanan Valilik kararıyla sokağa çıkma kısıtlaması vb. önlemlerin alınmasının Anayasal ve yasal temellerinden yoksun olduğu söylenebilir. Bu konuda 2016 yılında Venedik Komisyonu tarafından hazırlanan 2016/842 sayılı Görüş Raporunda da bu türden kararların vali tarafından tek taraflı olarak alınamayacağı, valilerin bu kararları almadan önce İçişleri Bakanlığı ve diğer resmi kurumlara danışmalarının kanunun öngördüğü asgari şartların yerine getirildiği anlamına gelmeyeceği belirtilmektedir. Söz konusu raporda sokağa çıkma yasağı kararlarının 5442 sayılı Kanuna dayandırılmasının Türk Anayasasına ve Türkiye'nin temel haklar alanındaki

uluslararası yükümlülüklerine özellikle de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine (AİHS) aykırı olacağı şeklinde görüş bildirilmiştir (Venedik Komisyonu, 2016: 367-368).

Kısıtlamaların uygulanması sırasında alınan kararlara uyulup uyulmadığını denetleyen bazı kamu görevlilerinin de yetkilerini aşan zor kullanma yöntemlerine başvurdukları görülmüştür. Örneğin; maske takmaya direnç gösteren bir genç kadının kolluk görevlilerince fiziksel güç kullanılarak gözaltına alınması (Maske takmadığı için bir kadını göz altına alan 2 polise uzaklaştırma, NTV, 20.08.2020), toplu eğlence düzenleyen mekânlara kolluk güçlerinin baskın yapması (Son dakika haberi... Ankara'da şok görüntü! Çadır deposunda basıldılar, Milliyet, 19.04.2020; Yasağı delip canlı yayın yaptılar! Depodaki eğlenceye polis baskını, Hürriyet, 10.04.2020), kararlara uymayanlara üst sınırlardan para cezası verilmesi (Görüntüler İstanbul'dan! Pişkinliğin bu kadarı..., Sözcü, 18.06.2020). Bu durum bazılarınca insanların yaşamlarına doğrudan müdahale olarak algılanmakta ve ciddi bir insan hakları ihlali olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'de uygulanan önlemlerin hukukiliği tartışma konusu olsa da hatta önlemlerin kaldırılması için Anayasa Mahkemesinde, verilen cezaların iptali için İdare Mahkemelerinde birkaç dava açılmış olsa da (Güler, 2020: 194-195) halkın genelinde bu önlemlere yönelik bir tepki bulunmamaktadır. Hatta bu uygulamalara karşı çıkanlara daha fazla bir tepki söz konusudur (Maske Takmayanlara Tepki: Sevdikleri Ölünce Maske Takmak İçin Geç Olacak, Habertürk, 09.09.2020).

Türkiye'deki kısıtlamalara karşı dünyanın çeşitli ülkelerinde olduğu gibi kitlesel bir tepki ve eylem olmamıştır. Ancak sokağa çıkma kısıtlanmasına uymama, maske takmama, düğün ya da cenaze töreni gibi toplu etkinliklere katılma, sosyal mesafeye uymama, kurallara uyma konusunda kendilerini uyarılara tepki gösterme ve hatta kavgaya varan tartışmalara girme gibi bireysel düzeyde tepkiler ortaya çıkmıştır. Ayrıca kısıtlamalara ve kurallara uymama nedeniyle verilen idari para cezaları mahkemelere taşınarak iptal edilmeye çalışılmıştır. Hatta mahkemelerde çok sayıdaki idari para cezası iptal edilmiştir (Polisin kestiği korona cezalarına ilişkin mahkemeden flaş karar, Habertürk, 06.07.2020). Bu durum, kitlesel düzeye varmasa da bireysel olarak kısıtlamalara ve alınan diğer önlemlere karşı bir direnç gösterildiği anlamına gelmektedir. Bu direnç insan haklarına aykırılık iddiasından ve bireysel özgürlük talebinden ziyade önlemlerin gerekliliğinin sorgulanmasından kaynaklanmaktadır. Ancak sonuçta kısıtlamalara karşı çıkan bir grup mevcuttur.

5. Demokratik Devlet Yönetiminin Korunması

Demokratik yönetimlerin sağladığı özgürlüklerle başta yaşama hakkı olmak üzere insan haklarının tamamı, hiç tartışmasız çok değerlidir. Bu değerleri korumak için demokratik kurumlar ve içinde yaşayan vatandaşların, gelecekteki muhtemel pandemi salgınlarına veya benzer acil krizlere hızlı ve verimli bir şekilde yanıt vermek için acil durum stratejileri geliştirmeleri gerekmektedir. Bu stratejiler, bireysel özgürlüklere hoş olmayan kısıtlamalar getiren hızlandırılmış karar verme süreçlerini de içerebilir. Çünkü diğer tüm haklar ve özgürlükler de önemli olmakla beraber yaşam hakkı bunların arasında en vazgeçilmez olanıdır. Yaşam hakkı olmadıktan sonra diğer özgürlükler ve hakların bir anlamı olmayacaktır. Ayrıca insanların hayatlarını kaybetmeleri, Devletlerin pandemi ile etkili bir şekilde başa çıkamadığı izlenimi uyandıracığı için halkın devletlere ve demokratik yönetimlere olan güveninin zedelenmesine de neden olacaktır. Bu güven kaybının dünyanın bazı bölgelerinde meydana gelen anti-demokratik dönüşümlere zemin hazırlaması muhtemeldir. Bu nedenle demokratik kurumlara pandemi gibi olağanüstü hallerin varlığı halinde kısa süreli molalar vermek, demokratik kurumların gelecekteki varlıklarının devamını sağlamak açısından gerekli olabilir (Cepaluni vd., 2020: 25). Ancak demokratik özgürlüklere ve insan haklarına yönelik kısıtlamalar, yaşanan olayın büyüklüğüyle ölçülü olmalıdır. Bunu sağlamak içinse hak ve özgürlükler sınırlandırılması, siyasi iktidarların takdir ve insafına bırakılmamalı, çağdaş demokratik ilkelere göre hazırlanmış anayasalarla düzenlenmelidir (Canikoğlu, 2001: 490-493; Aktaran Ak, 2020: 275). Anayasal ve yasal olarak hükümetlere çeşitli yetkiler verilebilir, ancak hükümetlerin bu yetkisi mutlaka Yasama Organı tarafından denetlenmelidir. Diğer bir anlatımla

olağanüstü dönemde alınan kararlar, işin aciliyetine binaen hemen yürürlüğe girse bile mutlaka Yasama Organının onayına sunulmalı ve onay alamayan kararlar derhal yürürlükten kaldırılmalıdır.

Olağanüstü olayların varlığı halinde uygulanması gereken bireysel özgürlük ve insan haklarının kısıtlanmalarının yeni bir normal haline gelmemesi için, devletler pandemi ile mücadelede, temel özgürlüklerin sürekli kısıtlanmasına veya askıya alınmasına dayanmayan uzun vadeli bir strateji benimsemelidir. Ayrıca belirli önlemlerin uzun süreli ve süpürücü etkilerine karşı da dikkatli olunmalıdır. Örneğin, temas takibi için mobil veri ve yapay zekânın kullanımı, pandemi sırasında ve sonrasında toplanan verilerin depolanması ve kullanımı ile ilgili endişeleri gündeme getirmektedir. Çünkü bu araçların, nüfusun kitlesel gözetiminin siyasi amaçlarla yapılması gibi kötü amaçlarla kullanımı her zaman için mümkündür ve bu durum pandeminin yayılmasını izleme ihtiyacının çok ötesine geçen bir durumdur. Bunlara ilave olarak, bilgi edinme hakkı ve ifade özgürlüğünün, COVID-19 salgınıyla mücadele önlemlerinin bir parçası olarak sınırlandırılmaması ve askıya alınmaması gereken iki insan hakkı olduğunu belirtmek gerekir. Çin'de bu iki hakkın kısıtlı olması hem Çin'de hem de küresel düzeyde pandemiye müdahaleyi geciktirmiş görünmektedir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO), COVID-19'un ortaya çıkardığı sağlık riskleri ve bunları hafifletme stratejileri konusunda insanların bilgilendirilmesinin bu konudaki duyarlılığı artırdığını ve bunda pandemiyle mücadele için gerekli olduğunu söyleyerek halkın bilgi hakkının önemini vurgulamıştır. Hükümetlerin, COVID-19 salgınıyla mücadele için bazı temel haklardan yararlanmaya yönelik müdahalelerinin geçici olmaması, ulusal ve uluslararası düzeyde alınan önlemlerin demokratik gözetiminin yapılmaması, olağanüstü hâl yetkilerinin normalleşmesi ve kısıtlı hakların mümkün olan en kısa sürede tekrar asıl biçimlerine dönmemesi olasılığı her zaman için bulunmaktadır. Örneğin; Macaristan Başbakanı Viktor Orbán'a Parlatmentonun gözetimi olmaksızın süresiz kararname çıkarma yetkisi veren düzenleme, bu yetkinin ne zaman sona ereceğine ilişkin bir tarih içermediği için endişe vericidir (Spadaro, 2020). Yapılan çeşitli çalışmalarında sonuçlarında da görüldüğü üzere pandemi gibi olağanüstü dönemlerde, insanlar bazı kısıtlamalara ve yetki aşımalarına müsamahakâr davranabiliyorlar. Bazen gösterilen bu müsamaha kötüye kullanılabilmekte ve Macaristan örneğinde olduğu gibi bu durumu fırsata çevirmek isteyenler çıkabilmektedir. Bunların önlemenin temel yolu, insanların insafından ziyade, kurulacak Anayasal kurumlarla yetki aşımalarını ya da yetkilerin kötüye kullanımını engellenmesine güvenmek olacaktır.

COVID-19 mücadelesinde elde edilen sonuçlar, ulusal düzeydeki tepkiler ve virüse karşı korunmadaki siyasi tercihler farklı olsa da demokratik özgürlükler ve insan haklarındaki kısıtlamalara yönelik itirazların dünya genelinde zayıf olduğunu ve geniş kesimlerin bu sınırlandırmalara karşı itirazlarının olmadığı görülmektedir. COVID-19 pandemisi gibi bir tehdit karşısında kamuoyunun teknokratik veya otoriter bir dönüşü kabul etmeye daha istekli görünmesi (Amat vd., 2020: 25), kısa vadede demokratik ilkelerin erozyonu için uygun bir zemin oluşturmaktadır. Buna bir de Pandeminin beklenen ekonomik etkilerinin, kitlelerin politik tutumları üzerinde derin sonuçlar doğurabileceği ihtimalinin eklenmesi, bu konudaki kaygıları artırmaktadır (Fetzer vd., 2020). Dolayısıyla COVID-19 krizinin, küreselleşme ve milliyetçilik arasında, halk sağlığı ve sivil özgürlükler arasında, siyasi ve teknokratik yönetim arasında bir dizi demokratik ikilemlere yol açması beklenmektedir. Bu kriz, sağlık ve yaşam gibi çok değerli bir varlığın korunmasıyla ilgili olduğundan, vatandaşların yüksek bir maliyet ödemeye istekli olmaları anlaşılabilir. Böylesi bir kriz, krizleri etkili bir şekilde yönetebilecek yetkin ve güçlü liderlere olan talebi de artırabilir. Bu bağlamda, COVID-19 krizi, hükümet yetkililerine iktidarı merkezileştirmek ve biriktirmek, gözetim ve kontrolü artırmak için bir fırsat penceresi sunabilir. Çünkü vatandaşlar salgınla etkili bir mücadele karşılığında özgürlüklerinden taviz vermeyi kabul edebilirler. Böylesi bir ihtimalin varlığının ortaya çıkarılması, bu tür girişimlerde bulunabilecek kişilerin hareketlerinin ve bunların olası sosyal ve politik sonuçlarının anlaşılması açısından önemli olduğu düşünülmektedir (Amat vd., 2020: 21). Akademik çalışmalarda elde edilen bu sonuçlar, yaşanması muhtemel problemlerin önceden tespit edilerek engellenmesi ve gerekli önlemlerin alınması açısından oldukça

önemlidir. Ancak şunu unutmamak gerekir; antidemokratik yönelimlerin ve insan hakları ihlallerinin önündeki en büyük engel halkın kendisidir. Vatandaşların bu türden yetki aşımalarına prim vermemesi, demokratik kazanımların ve insan haklarının korunması açısından zorunludur.

6. Sonuç ve Değerlendirme

Çalışmada Türkiye'deki ve dünyadaki COVID-19 ile mücadele kapsamında alınan idari önlemlerin demokratik yönetim anlayışı uyumu değerlendirilmektedir. COVID-19 ile mücadele alınan bazı önlemlerin demokratik hukuk devletinde dolayısıyla demokratik kamu yönetimi anlayışında erozyonlara neden olabileceği yönünde kaygılar somut örnekler üzerinden incelenmiştir. Sonuç olarak "COVID-19 ile mücadelenin demokrasi ve insan haklarında erozyona neden olacağı" şeklindeki önermemiz doğrulanmıştır. Devletlerin en temel görevlerinden birisi vatandaşlarını korumaktır. Bu koruma, herhangi bir bireysel saldırıya karşı yapabileceği gibi bir devletin saldırısı ya da çalışmanın konusunu oluşturan bir virüsün saldırısına karşı da yapılmaktadır. Savaş, deprem, salgın hastalık gibi olağanüstü durumların varlığı halinde devletlerin de rutinin dışına çıkarak olağanüstü yetkiler kullanması hemen herkesçe kabul edilmektedir. Hatta devletler, durumun istisnai karakteri nedeniyle sınırlamaları yetersiz buluyorlarsa daha sıkı önlemlere de başvurabilirler. COVID-19 ile mücadelede devletler bu olağanüstü yetkilerini az ya da çok kullanmışlardır. Seyahat özgürlüğü, özel hayatın gizliliği, eğitim hakkı, çalışma hakkı ve inanç hakkı gibi çeşitli insan haklarını ihlal eden ve demokratik hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşmayan bu önlemler, zaman zaman eleştirilmektedir. Ancak, pandemiyle savaşta, şimdiye kadar çok az sayıda devlet insan hakları sözleşmeleri kapsamındaki yükümlülüklerinden vazgeçmiştir. Bununla birlikte, devletlerin uyguladıkları kısıtlamaların nedenleri ne olursa olsun, alınan önlemlerin pandemiye yönetmek için kesinlikle gerekli olanla sınırlı olması ve insan haklarının kalıcı olarak kısıtlanmasına yol açmaması büyük önem taşımaktadır. Bunu sağlamak için bu küresel sağlık krizine ilişkin tüm hükümet girişimleri, mahkemeler, yasama organları, uluslararası toplum ve kamuoyu tarafından sürekli kontrol altında tutulmalıdır. Çünkü COVID-19 salgını sonrasında hiçkimse demokratik hukuk devletinin ve insan haklarının tüm önemini yitirdiği yeni bir dünyada uyanmak istemeyecektir. Demokratik yönetimlerin zayıflaması sadece hukuki güvence ve insan haklarının değil, bugünkü refah toplumunu oluşumuna önemli katkı sunan ekonomik ve sosyal kalkınmanın da gerilemesine neden olacaktır. Bu nedenle demokratik yönetimlerin korunmasının, gelecekteki güzel günler için bir teminat niteliğinde olduğu düşünülmektedir.

Ünlü Rus yazar Anton Çehov, tiyatro oyunları için "ilk bölümde duvarda asılı bir tüfek varsa o tüfek ikinci ya da üçüncü bölümde mutlaka patlamalıdır. Eğer patlamayacaksa o tüfek orada asılı olmamalıdır" der. Demokratik yönetimlerdeki erozyon ihtimalini, Çehov'un silahına benzetilecek olursa "ilk bölümde böyle bir ihtimal varsa ve duvarda asılıysa bu ihtimal er ya da geç gerçekleşir" denilerek bu ihlalin şartlarını ortadan kaldırılmasının, diğer bir anlatımla sahnedeki tüfeği duvardan indirilmesinin gerektiği düşünülmektedir. Çünkü demokratik yönetimler ile ilgili deneyimler göstermiştir ki yöneticilerin insafına ya da vicdanına bırakılması durumunda hak ihlalleri ya da bazı antidemokratik girişimleri olabilmektedir. Bu nedenle gerekli anayasal ve yasal önlemler alınarak keyfi davranışların önünü geçilmesi gerekmektedir. Aksi halde COVID-19 ile mücadele sürecinde kamu yararı ve bireysel özgürlükler dengesinin kamu yararı lehine bozulmuş olmasından ve bu bozulmayı hastalıktan korunmak adına halkın genelinin benimsemiş olmasından yararlanmak isteyenler, demokratik hakların kalıcı erozyonu için çeşitli girişimlerde bulunabilirler. Bu nedenle gerekli yasal düzenlemelerin yapılması ve aynı zamanda halkın bunlara karşı uyanık olması gerekmektedir. Demokratik yönetimlerinin korunması gerektiğini savunanlar, COVID-19 ile bilimsel veriler ışığında en etkili mücadelenin yapılması ve bu süreçte insan hakları ve demokrasiye karşı maksimum düzeyde özen gösterilmesini beklemektedir. Çünkü salgın hastalığın er ya da geç bir şekilde sonlanacağı, ancak demokratik devlet yönetimlerinde yaşanacak erozyonların tamirinin çok daha uzun zaman alabileceği ve çok daha sancılı olabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Ahmetolan, S., Bilge, A. H., Demirci, A. & Peker-Dobie, A. (2020). Klasik salgın modelleri Covid-19 salgını için yeterli mi? <https://bilimakademisi.org/wp-content/uploads/2020/12/bilge-sunum-models-ayse-bilge.pdf> (24.01.2021).
- Ak, T. (2020). "Covid-19 salgınına yönelik mücadelenin iç güvenlik açısından yönetimi". *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(2), 252-264. <https://doi.org/10.24289/ijsser.747145>
- Amat, F., Arenas, A., Falcó-Gimeno, A. & Muñoz, J. (2020). Pandemics meet democracy. Experimental evidence from the Covid-19 crisis in Spain. *SocArXiv*. <https://osf.io/preprints/socarxiv/dkusw/> (07.09.2020). <https://doi.org/10.31235/osf.io/dkusw>
- Bellinger, N. M. (2019). Why democracy matters: Democratic attributes and Human well-being. *Journal of International Relations and Development*, 22(2), 413–40. <https://doi.org/10.1057/s41268-017-0105-1>
- Caniklioğlu, M. D. (2001). Anlamı, kapsamı ve sınırlarıyla temel haklar ve anayasalarımız. *DEÜ Hukuk Fakültesi Mahmut Tevfik Birsal Armağanı (içinde)*. Dokuz Eylül Üniversitesi, 461-493.
- Cepaluni, G., Dorsch, M. & Branyiczki, R. (2020). Political regimes and deaths in the early stages of the Covid-19 pandemic. Available at SSRN 3586767. <https://doi.org/10.33774/apsa-2020-5lhhc>
- El Salvador: Police abuses in Covid-19 response. (2020, 15 Nisan). *Human Rights Watch*. <https://www.hrw.org/news/2020/04/15/el-salvador-police-abuses-Covid-19-response>.
- Frey, C. B., Chen, C. & Presidente, G. (2020). Democracy, culture, and contagion: Political regimes and countries responsiveness to Covid-19. *Covid Economics*, 18, 222-240.
- Fukuyama, F. (2011). The origins of political order: From prehuman times to the French revolution. *Farrar, Straus and Giroux*.
- Genç Yılmaz, A. (2020). Pandemi ve güvenlik: Covid-19 ile mücadelede polis ve ordu. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 30–39.
- Güler, B. (2020). İdarenin Covid-19 pandemisine ilişkin sokağa çıkma yasağı kararlarının kanuni idare ilkesi kapsamında değerlendirilmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(38), 180–201.
- Habertürk, (06.07.2020). Polisin kestiği korona cezalarına ilişkin mahkemeden flaş karar. *Habertürk İnternet Sitesi*. <https://www.haberturk.com/son-dakika-haberi-polisin-korona-cezalarigecersiz-karari-2735224> (03.09.2020).
- Habertürk (09.09.2020). Maske takmayanlara tepki: Sevdikleri ölünce maske takmak için geç olacak. *Habertürk İnternet Sitesi*. <https://www.haberturk.com/adana-haberleri/80698486-maske-takmayanlara-tepki-sevdikleri-olunce-maske-takmak-icin-gec-olacak> (09.09.2020)
- Hürriyet, (18.04.2020). Yasağı delip, canlı yayın yaptılar! Depodaki eğlenceye polis baskını. *Hürriyet Gazetesi İnternet Sitesi*. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/yasagi-delip-canli-yayin-yaptilar-depodaki-egleneye-polis-baskini-41498034> (03.09.2020).
- Milliyet, (19.04.2020). Ankara'da şok görüntü! Odun deposunda basıldılar. *Milliyet Gazetesi İnternet Sitesi*. <https://www.milliyet.com.tr/galeri/ankarada-sok-goruntu-cadir-deposunda-basildilar-6192097> (03.09.2020).

- Mynet, (07.09.2020). Özbekistan, Covid-19 mücadelesinde bölge ülkelerine örnek oldu. *Mynet İnternet Sitesi*. <https://www.mynet.com/ozbekistan-covid-19-mucadelesinde-bolge-ulkelere-ornek-oldu-110106584128> (07.09.2020).
- NTV (20.08.2020). Maske takmadığı için bir kadını gözaltına alan 2 polise uzaklaştırma. *NTV İnternet Sitesi*. <https://www.ntv.com.tr/turkiye/son-dakika-haberimaske-takmadigi-icin-bir-kadini-gozaltina-alan-2-polise-uzaklastirma,oF-IhIwwdEWnHVLYHNqoiA> (03.09.2020)
- Patterson, A. C. & Veenstra, G. (2016). Politics and population health: Testing the impact of electoral democracy. *Health & Place*, 40, 66–75. <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2016.04.011>
- Singer, N. & Sang-Hun, C. (2020). As coronavirus surveillance escalates, personal privacy plummets. *The New York Times*, March 23. <https://www.nytimes.com/2020/03/23/technology/coronavirus-surveillance-tracking-privacy.html> (04.09.2020).
- Sözcü, (18.06.2020). Görüntüler İstanbul'dan! Pişkinliğin bu kadarı... *Sözcü Gazetesi İnternet Sitesi*. <https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/goruntuler-istanbuldan-piskinligin-bu-kadari-5882347/> (03.09.2020).
- Spadaro, A. (2020). COVID-19: Testing the limits of human rights. *European Journal of Risk Regulation*, 11(2), 317-325. <https://doi.org/10.1017/err.2020.27>
- UK Police accused of abusing power to enforce Covid-19 lockdown. (2020, 31 Mart). Aljazeera, <https://www.aljazeera.com/news/2020/03/uk-police-accused-abusing-power-enforce-Covid-19-lockdown-200331084607759.html>.
- Uysal, A. (2020). Salgın günlerinde dikizleme günlüğü. *Birikim* (2020, 1 Nisan). <https://www.birikimdergisi.com/guncel/10005/salgin-gunlerinde-dikizlenme-gunlugu>. (01.09.2020).
- Venedik Komisyonu, (2016). Sokağa çıkma yasaklarının yasal çerçevesi hakkında görüş raporu. *Gayri resmi çeviri*. Venedik. Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu (Venedik Komisyonu). <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/2017-3/13.pdf> (03.09.2020).
- Welander, A., Hampus Lyttkens, C. & Nilsson, T. (2015). Globalization, democracy, and child health in developing countries. *Social Science & Medicine*, 136, 52–63. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2015.05.006>
- Wigley, S. & Akkoyunlu-Wigley, A. (2017). The impact of democracy and media freedom on under-5 mortality, 1961–2011. *Social Science & Medicine*, 190, 237–246. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2017.08.023>